

Autoreferat

I. Imię i nazwisko

Dagmara Skrzywanek-Jaworska

II. Dyplomy i stopnie naukowe

1998 – Zertifikat *Deutsch als Fremdsprache* (Goethe-Institut)

2000 – Zeugnis *Zentrale Mittelstufenprüfung* (Goethe-Institut)

2001 – magister prawa, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego; praca magisterska przygotowana pod kierunkiem prof. dr Zbigniewa Rau; egzamin magisterski złożony z wynikiem bardzo dobrym 18 maja 2001r.

2001 – Świadectwo Uniwersytetu Łódzkiego *Deutsches Recht für polnische Studierende – FFA für Juristen*

2004 – Magister Legum (LL.M.), Westfälische Wilhelms-Universität, Münster; praca magisterska przygotowana pod kierunkiem Prof. Dr. Martina Schermaiera; egzamin złożony z wynikiem *summa cum laude* 28 lipca 2004r.

2008 – doktor nauk prawnych w zakresie prawa; rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Anny Pikulskiej-Radomskiej. Stopień doktora nauk prawnych nadany uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego 19 września 2008r.

2014 – roczne studia podyplomowe, Menedżer Projektu Badawczo-Rozwojowego, Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu; egzamin złożony z wynikiem bardzo dobrym 28 czerwca 2014r.

III. Przebieg dotychczasowego zatrudnienia w jednostkach naukowych

01.11.2001r. – 30.09.2008r. – asystent w Katedrze Prawa Rzymskiego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

01.10.2008r. – obecnie – adiunkt w Katedrze Prawa Rzymskiego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

IV. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 Ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki:

a) tytuł osiągnięcia naukowego

Monografia naukowa, pt.: *Darowizna remuneratoryjna w rzymskim prawie pandektowym i XIX-wiecznym ustawodawstwie niemieckim.*

b) autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa

Dagmara Skrzywanek-Jaworska, *Darowizna remuneratoryjna w rzymskim prawie pandektowym i XIX-wiecznym ustawodawstwie niemieckim*, Łódź 2019, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, ss. 292. ISBN 978-83-8142-387-8

Recenzja wydawnicza: dr hab. Marek Sobczyk, prof. UMK

c) omówienie celu naukowego i wyników pracy wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Donatio remuneratoria (zwana darowizną remuneratoryjną, także remuneracyjną, wynagradzającą lub odwdzięczającą) ma jako instytucja prawa prywatnego historię równie długą, co skomplikowaną. Składają się na nią różnorodne motywy legislacyjne oraz złożona argumentacja naukowa. Reliktami tej historii są w prawie niemieckim § 534 BGB, zgodnie z którym darowizny odpowiadające obowiązkowi zwyczajowemu lub przez wzgląd na przyzwoitość, nie podlegają zwrotowi ani odwołaniu oraz definicja sformułowana przez Federalny Trybunał Sprawiedliwości, według której darowizna wynagradzająca (remuneratoryjna) to czynność prawna, mocą której darczyńca, nie będąc do tego prawnie zobowiązany, wynagradza obdarowanego za spełnione przez niego świadczenie. Regulacja § 534 BGB znalazła uznanie także polskiego ustawodawcy, który postanowił w art. 902 k.c.,

że przepisów o odwołaniu darowizny nie stosuje się, gdy darowizna czyni zadość obowiązkowi wynikającemu z zasad współżycia społecznego.

Przedmiotem prowadzonych przeze mnie badań nie była darowizna wynagradzająca jako taka, ale jej koncepcja w „rzymskim prawie pandektowym”, tj. w dyskursie naukowym prowadzonym w XIX-wiecznej nauce niemieckiej, głównie wśród przedstawicieli niemieckiej szkoły historycznej prawa i pandektystów. Niezwykle istotne znaczenie w tej dyskusji miała interpretacja źródeł prawa rzymskiego, w szczególności rozstrzygnięć Papiniana (D. 39,5,27), Paulusa (D. 39,5,34,1) i Ulpiana (D. 5,3,25,11). Zaprezentowanie problematyki darowizn remuneratoryjnych poprzez zestawienie ze sobą płaszczyzn naukowej i ustawodawczej pozwoliło na osiągnięcie zamierzonego celu pracy. Było nim precyzyjne wskazanie przełomowych z historyczno-prawnego punktu widzenia momentów, które z jednej strony zadecydowały o aktualnym kształcie § 534 BGB oraz art. 902 k.c., z drugiej zaś przesądziły o tym, że kategoria *donatio remuneratoria* wciąż postrzegana jest jako instytucja o prawnie kontrowersyjnym, dwojakim (lukratywno-obciążliwym) charakterze.

Praca podzielona została na pięć rozdziałów, a poruszone w niej zostały cztery problemy badawcze.

Pierwszy dotyczył wpływu sformułowanej przez Savigny’ego, opartej wyłącznie na kryteriach prawnych, definicji *donatio* na wcześniejsze rozumienie *donatio remuneratoria*. Savigny, prawnik najbardziej zachowawczy gdy chodzi o sposób czytania i interpretację rzymskich źródeł, przedstawił w czwartym tomie *Systemu dzisiejszego prawa rzymskiego* (1841r.) ogólną teorię darowizn. Na jej podstawie pandektyści interpretowali źródła z zakresu problematyki *donatio remuneratoria*, a członkowie Komisji kodyfikacyjnych pracujących nad niemieckim kodeksem cywilnym, utrwalali ją w postaci powstających przepisów o darowiznie. W ramach pierwszego problemu badawczego, analizie historyczno-prawnej poddane zostały wypowiedź zachowana w tekście Papiniana (D. 39,5,27) oraz stanowisko doktryny na temat prawnej natury *donatio remuneratoria*.

Prowadzone rozważania doprowadziły do wniosku, że sformułowanie przez Savigny’ego ogólnej teorii darowizn stanowiło przełom w naukowej dyskusji na temat prawnej natury darowizn wynagradzających. Poglądy zaprezentowane przez Savigny’ego odnośnie do prawnej konstrukcji darowizny, w tym przesłanka zamierzonego przez darczyńcę wzbogacenia obdarowanego w miejsce obowiązującej od Justyniana i etycznie-prawnie interpretowanej przesłanki *animus donandi*, bez przeszkód pozwoliły na włączenie darowizn remuneratoryjnych do obszaru „darowizn prawdziwych”. Innymi słowy, oddzielenie przez Savigny’ego etycznie rozumianego motywu bezinteresownej szczodrości (*liberalitas*) od

prawnie interpretowanego zamiaru wzbogacenia obdarowanego, pozwoliło na wypracowanie stanowiska, że przysporzenia, u których podstaw leżą egoistyczne lub inne motywy darczyńcy, nie muszą być wyłączone z zakresu darowizn. Dotyczyło to też motywu wdzięczności w wypadku darowizny wynagradzającej. O zerwaniu z etyczno-prawnym rozumieniem darowizn świadczyło ponadto wyraźnie sformułowane przez Savigny'ego i wielokrotnie podkreślane przez większość pandektystów stanowisko, że poza ich zakresem muszą się znaleźć prawne zobowiązanie do świadczenia oraz wykonanie *obligatio naturalis*. Analiza dyskusji prowadzonej na gruncie doktryny pozwoliła ponadto na sformułowanie ogólnego wniosku, że poglądy pandektystów utrwały w nauce, wyrażone wcześniej przez austriackiego ustawodawcę w ABGB, przekonanie o zwykłym charakterze darowizn wynagradzających. Pogląd ten znalazł też wyraz w następujących, XIX-wiecznych projektach ustawodawczych: pierwszym projekcie kodeksu saskiego (1853r.) oraz projektach heskim (1853r.) i bawarskim (1861r.). Stanowiły one zarazem materiał prawno-porównawczy i pomocniczy dla ustawodawcy niemieckiego tworzącego przepisy o darowiźnie w Pierwszej Komisji kodyfikacyjnej BGB. Także projekt drezdeński powstały w Komisji Związku Niemieckiego w latach 1863-1866, na podstawie którego przepisy o darowiznach powstawały, nie był na tym tle wyjątkiem. W związku z przedłożonym do dyskusji art. 498 tego projektu, na wniosek Windscheida, zdecydowano o usunięciu definicji darowizny wynagradzającej, już na etapie prac nad Pierwszym Projektem BGB.

Drugim poruszonym w pracy problemem badawczym była dyskusja pandektystów i innych przedstawicieli doktryny z zaproponowaną przez Savigny'ego interpretacją tekstu Paulusa (D. 39,5,34,1) o remuneracji za ocalenie życia. Wobec rozbieżności, jaka wynikała z brzmienia tego fragmentu w Sentencjach z tą, którą przekazali kompilatorzy justyniańscy w D. 39,5,34,1, tekst Paulusa stał się w XIX w. podstawą naukowej polemiki na temat odwołania darowizny z powodu niewdzięczności obdarowanego (*revocatio*) oraz obowiązku urzędowej rejestracji darowizn (*insinuatio*).

Prowadzone rozważania pozwoliły na sformułowanie wniosku, że to przede wszystkim skutki pandektowej interpretacji tekstów zarówno Paulusa, jak i Papiniana (D. 39,5,27), przeniesione następnie na grunt BGB, w największym stopniu przyczyniły się do ukształtowania dzisiejszego rozumienia darowizny wynagradzającej. Wyłączenie przez Savigny'ego z kategorii darowizn remuneracji opisanych przez rzymskich jurystów oraz potraktowanie ich jako zapłaty za wyświadczone darczyńcy dobrodziejstwo lub usługę, znalazło odzwierciedlenie w ich zróżnicowanym uregulowaniu w obowiązujących aktach prawnych i projektach ustawodawczych. O ile pandektowa dyskusja w odniesieniu do

wypowiedzi Papiniana ograniczona została wyłącznie do określenia prawnego charakteru czynności, której dokonał Aquilius Regulus *iuvēnis*, to dyskusja o tekście Paulusa uzyskała w naukowej polemice znacznie szerszy kontekst. W związku z różnym brzmieniem tego fragmentu w Sentencjach Paulusa oraz w późniejszych Digestach, zakres rozważań rozszerzono na problematykę obowiązku urzędowej rejestracji darowizn (*insinuatio*) oraz ich odwołania z powodu niewdzięczności obdarowanego (*revocatio*). W ten sposób zagadnienie spornej remuneracji za ocalenie życia, przesunięte zostało do rozważań o formie oraz odwołaniu darowizny z powodu niewdzięczności obdarowanego. Dyskusja prowadzona wśród pandektystów i innych przedstawicieli doktryny ujawniła różne stanowiska w tej materii. Zdecydowana większość, w tym Windscheid, podążyła za Savignym. Przyjęto, że zarówno obowiązek urzędowej rejestracji, jak i prawo odwołania z powodu niewdzięczności obdarowanego mają zastosowanie do darowizn wynagradzających, z jednym wyjątkiem – remuneracji z wypowiedzi Paulusa. Jednocześnie coraz bardziej doniosły stawał się w II poł. XIX w. głos zwolenników stanowiska przeciwnego, zgodnie z którym wyjątek ten należało rozszerzyć na wszystkie darowizny wynagradzające. Pogląd ten odegrał znaczącą rolę w tworzeniu przepisów o odwołaniu darowizny na poszczególnych etapach niemieckiego postępowania ustawodawczego. Na tle niejednorodnych regulacji oraz poglądów doktryny istotną rolę w tym kontekście odegrała zmiana w podejściu projektodawcy drezdeńskiego do problematyki odwoływania darowizn wynagradzających z powodu niewdzięczności obdarowanego (art. 524 w Komisji; art. 514 PD). Pierwotny wyjątek z art. 524, w postaci wyłączenia odwołalności wszystkich darowizn wynagradzających z powodu niewdzięczności obdarowanego, zastąpiono w ostatecznej wersji projektu drezdeńskiego (art. 514 PD) dwoma wyjątkami od dopuszczalności odwoływania tych darowizn: remuneracją za ocalenie życia (Paulus, D. 39,5,34,1) oraz remuneracją za zwyczajowo płatne usługi do wartości tych usług (Papinian, D. 39,5,27). W takim kształcie, art. 514 PD wszedł pod obrady Pierwszej Komisji kodyfikacyjnej BGB, w zakresie problematyki odwoływania darowizn. Z tego punktu widzenia był to pierwszy z przełomowych dla darowizn wynagradzających momentów.

Kolejny problem badawczy stanowiło włączenie *donatio remuneratoria* do dyskusji pandektystów na temat nadawania wybranym normom moralnym, w tym obowiązkowi wdzięczności, rangi naturalnego zobowiązania, z odwołaniem się do wypowiedzi Ulpiana (D. 5,3,25,11). Bezpośrednim skutkiem tej polemiki był powrót do zanegowanej przez Meyerfelda w początkach XIX w. koncepcji tzw. *naturalis obligatio ad remunerandum*. Analiza tego zagadnienia pozwoliła na sformułowanie wniosku, że zestawienie obowiązku wdzięczności z prawnie rozumianymi przez pandektystów obowiązkami zwyczajowymi,

stanowiło drugi z momentów przełomowych dla darowizn wynagradzających i spowodowało przywrócenie przekonania o innej, aniżeli zwykła, naturze *donatio remuneratoria*. Tak, jak w procesie recepcji prawa rzymskiego, ponownie zaistniała ona w dyskursie prawniczym oraz w toku prac ustawodawczych jako instytucja o podwójnym charakterze, z pogranicza *donatio* oraz *naturalis obligatio*. Takie podejście do omawianej problematyki, stłumione podczas obrad Pierwszej Komisji BGB, powróciło w pracach Drugiej Komisji kodyfikacyjnej i odniosło sukces stając się zarazem źródłem nieporozumień, których skutki prawo odczuwa do dziś.

Ostatnim z poruszonych w pracy problemów badawczych był wpływ, jaki dyskusja na temat (prawnego lub moralnego w zależności od poglądów doktryny) charakteru obowiązków wdzięczności (*Pflicht der Dankbarkeit*), zwyczajowych (*sittliche Pflichten*) oraz przyzwoitości (*Anstandspflichten*) wywarła na stanowisko Drugiej Komisji kodyfikacyjnej BGB co do odwoływania darowizn z powodu niewdzięczności obdarowanego.

Rozważania w tej materii pozwoliły na sformułowanie wniosku, że istotną rolę odegrała w tym przypadku zmiana, która wraz z upływem czasu dokonała się w podejściu późnych pandektystów do problematyki zobowiązań naturalnych. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w różnych rozwiązaniach przyjętych w Pierwszym i Drugim Projekcie BGB. W ramach prac Pierwszej Komisji kodyfikacyjnej priorytet miało jeszcze przekonanie o zwykłej naturze darowizny wynagradzającej. Większość członków Komisji opowiedziała się więc za brakiem podstaw do jej wyłączenia spod ogólnych reguł dotyczących odwołania darowizny z powodu niewdzięczności obdarowanego. Innymi słowy, darowizny wynagradzające można było, zgodnie z § 449 Pierwszego Projektu BGB, odwołać z powodu niewdzięczności obdarowanego tak, jak wszystkie inne darowizny. Było to naturalną konsekwencją wcześniejszego skreślenia z projektu definicji *donatio remuneratoria*. Sytuacja uległa zmianie w czasie obrad Drugiej Komisji kodyfikacyjnej BGB. Darowizna remuneratoryjna powróciła do dyskusji pod postacią obowiązku wdzięczności po to, by wkrótce ustąpić miejsca przekonaniu o niedopuszczalności odwoływania z powodu niewdzięczności obdarowanego takich przysporzeń, które czynią zadość obowiązkom zwyczajowym oraz przyzwoitości. Czarę goryczy przełała decyzja Komisji *Reichstagu*, która § 449a przesunęła na koniec regulacji dotyczącej odwołania darowizny z powodu niewdzięczności obdarowanego (§§ 530-534 BGB) oraz darowizn w ogóle i odebrała mu tym samym charakter jedynie wyjątku na rzecz samodzielnej normy. Od tej chwili § 534 BGB zaczął żyć własnym życiem i stał się przyczyną istniejących do dziś, interpretacyjnych wątpliwości.

Konkluzja płynąca z rozważań o darowiznach remuneratoryjnych, prowadzonych w szczególności na gruncie współczesnej dogmatyki prawa cywilnego, potwierdza moje przekonanie o użyteczności badań historyczno-prawnych. Aktualne dziś problemy i nieporozumienia związane z zagadnieniem darowizn wynagradzających wynikają w dużej mierze z postępującej nieznajomości źródeł i materiałów historycznych. Przy zagadnieniach merytorycznie skomplikowanych i historycznie zawiłych, wymagających niekiedy przesłedzenia i uwzględnienia zmian oraz założeń dotyczących całego systemu obowiązującego prawa, naukowa retrospektywa okazuje się wyjątkowo przydatna. Tylko wykładnia historyczno-prawna, dzięki holistycznemu podejściu, pozwala, w odniesieniu do problematyki darowizn remuneratoryjnych, na szczegółową weryfikację aktualnie podnoszonych problemów prawnych oraz ewentualne, właściwe sformułowanie postulatów *de lege ferenda*.

V. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

1. Działalność publikacyjna

Założenie użyteczności rozważań historyczno-prawnych we współczesnej dogmatyce prawa cywilnego, a ponadto ich rola w kształtowaniu europejskiego prawa prywatnego stanowią podstawę wszystkich prowadzonych przeze mnie badań naukowych. Zdania na temat konieczności uwzględniania w badaniach historyczno-prawnych potrzeb współczesnej dogmatyki i praktyki prawa są wprawdzie podzielone, ale przychylam się do stanowiska, że każdy historyk prawa, a tym bardziej romanista powinien podejmować w nich problematykę użyteczną współcześnie. Przekonanie o konieczności kompleksowego i zupełnego opracowania wybranego, często spornego zagadnienia z zakresu dogmatyki prawa prywatnego poprzez osadzenie go w szeroko rozumianej tradycji romanistycznej ma dwojaką funkcję. Z jednej strony pozwala na rzetelne, bo sięgające aż do źródeł zaprezentowanie określonego problemu prawnego, ocenę dotychczas proponowanych rozwiązań oraz zaproponowanie rozwiązania dogmatycznie spójnego i osadzonego w systemie prawa prywatnego. Z drugiej strony udowadnia, kontestowaną często przez dogmatyków prawa, potrzebę sięgania do korzeni prawa prywatnego, w tym przede wszystkim prawa rzymskiego. Termin „prawo rzymskie” rozumiem w swoich badaniach nie tylko jako prawo Rzymu antycznego, ale przede wszystkim jako tradycję romanistyczną w historii formowania się europejskich prawodawstw opartych na *Corpus Iuris Civilis*.

Sposób prowadzenia przeze mnie badań determinuje ich zakres. Przedmiotem zainteresowania, w ujęciu chronologicznym, są: **antyczne rzymskie prawo prywatne** (rzeczowe oraz zobowiązań) oraz **recepta ius Romanum** w kontynentalnej Europie Zachodniej, poczynając od *mos italicus*, poprzez humanizm prawniczy, holenderską „jurysprudencję elegancką”, *usus modernus Pandectarum*, aż po narodowe kodyfikacje przełomu wieków. Chodzi o tzw. kodyfikacje prawa natury (francuski *Code Civil* z 1804r. i austriacki *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* z 1811r.) oraz najbardziej pandektowy wśród kodeksów europejskich, niemiecki *Bürgerliches Gesetzbuch* z 1900r.

Ze względu na dodatkowe wykształcenie, punkt ciężkości prowadzonych przez mnie badań spoczywa na **analizie naukowego dyskursu, który prowadzony był w XIX-wiecznej niemieckiej nauce prawa, głównie wśród przedstawicieli niemieckiej szkoły historycznej i pandektystów**. Wydawane przez tych ostatnich *Podręczniki Pandektów*, które stanowiły formalno-dogmatyczną interpretację *Corpus Iuris Civilis*, aż do wejścia w życie BGB (01.01.1900r.), gwarantowały spójną dogmatykę prawa dla rozproszonego pod względem terytorialnym, XIX-wiecznego ustawodawstwa niemieckiego. Konstrukcje tworzone przez pandektystów oraz naukowa polemika, znalazły swe odbicie w regulacjach BGB 1900r. i niejednokrotnie dostarczają argumentów przydatnych dla rozwiązywania aktualnych problemów, z jakimi boryka się niemiecka nauka prawa cywilnego. W tym znaczeniu przedmiotem moich badań jest także **niemieckie prawo cywilne**. Z kolei, poprzez wpływ niemieckiego prawa cywilnego na polski kodeks cywilny, istotnym elementem moich badań są także **zagadnienia prawnoporównawcze**.

Poza monografią stanowiącą osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, rezultatem tak prowadzonych badań jest monotematyczny cykl pięciu obszernych artykułów na temat zasady *Impossibilium nulla obligatio est* Celsusa (D. 50,17,185) oraz regulacji początkowej niemożliwości świadczenia przed i po reformie modernizującej niemieckie prawo zobowiązań. Stanowią one zwieńczenie badań nad rozprawą doktorską, a w 2013r., jako cykl publikacji, nagrodzone zostały indywidualną nagrodą trzeciego stopnia przez Rektora Uniwersytetu Łódzkiego. Na cykl składają się:

- 1) *Impossibilium nulla obligatio est* Celsusa (D. 50,17,185) a początkowa niemożliwość świadczenia w prawie niemieckim, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 81/2010, s. 105-129.

- 2) *Nieważne zobowiązania ex stipulatione. Znaczenie Impossibilia nulla obligatio est Celsusa (D. 50,17,185) w prawie rzymskim*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 83/2011, s. 205-235.
- 3) *Nieważne zobowiązania ex venditione. Nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi Pomponiusza (D. 18,1,8 pr.) a Impossibilia nulla obligatio est Celsusa (D. 50,17,185)*, [w:] *Czasopismo Prawno-Ekonomiczne*, t. 84/2011, s. 209-238.
- 4) *Historyczne tło ustawowego sformułowania zasady Impossibilia nulla obligatio est Celsusa (D. 50,17,185) w niemieckim kodeksie cywilnym*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 86/2012, s. 93-124.
- 5) *Rozszerzająca interpretacja zasady Impossibilia nulla obligatio est Celsusa (D. 50,17,185) a dogmatyczna niespójność koncepcji odpowiedzialności odszkodowawczej z § 311a (2) BGB*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 86/2012, s. 125-156.

Pierwszego stycznia 2002r. weszła w Niemczech w życie Ustawa o modernizacji prawa zobowiązań, powszechnie nazywana reformą prawa zobowiązań (*Schuldrechtsreform*). Była to największa nowelizacja BGB od czasu jego wejścia w życie, stanowiąca zarazem odpowiedź ustawodawcy na konieczność wdrożenia do porządku prawnego wybranych dyrektyw wspólnotowych z zakresu, m.in. europejskiego prawa umów. Ustawodawca, który zdecydował się na wprowadzenie zmian dalece ingerujących w system niemieckiego prawa cywilnego, decyzję swą uzasadnił postulatem wyeliminowania z kodeksu błędów popełnionych przez ustawodawcę historycznego, co doprowadzić miało do stworzenia prawa, które mogłoby stać się wzorem dla zjednoczonej Europy.

Zarzuty względem ustawodawcy historycznego dotyczyły, m.in. zbyt skomplikowanej regulacji niemożliwości świadczenia, a postulat stworzenia prawa „nowoczesnego” odnosił się także do regulacji niemożliwości początkowej. Z jednej strony, początkowa niemożliwość świadczenia jest związana z istotnym elementem tradycji romanistycznej w historycznym rozwoju prawa, od średniowiecza do współczesności, jakim są paremie prawnicze, – w tym wypadku *Impossibilia nulla obligatio est Celsusa* (D. 50,17,185; Celsus 8 dig.). Z drugiej zaś, zmiany wprowadzone nowelizacją były w przypadku początkowej niemożliwości świadczenia najbardziej radykalne i zarazem najbardziej kontrowersyjne z dogmatycznego punktu widzenia.

Początkowa niemożliwość świadczenia, ściśle związana z paremią *Impossibilia nulla obligatio est*, znalazła swoją regulację w księdze drugiej BGB, traktującej o prawie

zobowiązań, w dziale trzecim, poświęconym zobowiązaniom umownym. Systematyka kodeksu ukierunkowała rozważania o niemożliwości świadczenia na umowny stosunek zobowiązaniowy, a konkretnie na problematykę niewykonania zobowiązania na skutek przeszkody istniejącej w chwili zawarcia umowy. Takie podejście było rezultatem interpretowania, powołanej w *Motywach* do § 306 BGB 1900, wypowiedzi Celsusa, w aspekcie wzajemnej relacji niemożliwości oraz obowiązku świadczenia. Zgodnie z rozpowszechnionym, nie tylko na gruncie prawa niemieckiego, poglądem, skutek w postaci nieważności umowy o świadczenie od początku niemożliwe do spełnienia wywodzi się z prawa rzymskiego, a treść § 306 BGB 1900 można wręcz traktować jako niemieckie tłumaczenie zasady *Impossibilium nulla obligatio est* Celsusa.

W związku z tym nasuwało się pytanie, czy tak rozumiana *regula iuris* rzeczywiście w prawie rzymskim obowiązywała, to znaczy, czy prawnicy rzymscy powoływali się na nią w argumentacji uzasadniającej rozstrzygnięcie określonej grupy przypadków. Justynian przekazał wprawdzie wypowiedź Celsusa w tytule *De diversis regulis iuris antiqui*, ale przecież wiele z funkcjonujących w prawie współczesnym paremii uzyskało swoje znaczenie dopiero w toku dalszego rozwoju prawa. W tym sensie istotne było nie tylko ustalenie, jak sentencja ta mogła być w prawie rzymskim rozumiana, ale także, jak kształtowała się jej wykładnia w toku dalszego rozwoju prawa, aż do chwili uchwalenia BGB. Istotne było bowiem, czy także historyczny ustawodawca niemiecki nadał zdaniu Celsusa rangę reguły prawa, czy też powołał ją w *Motywach* do BGB jedynie dla podkreślenia powszechnie akceptowanej prawdy, że od nikogo nie można domagać się niemożliwego.

Rozważania oparte na analizie tekstów źródłowych oraz poglądów doktryny nie potwierdziły powszechnego rozumienia *Impossibilium nulla obligatio est* jako reguły prawa, zgodnie z którą zobowiązanie w prawie rzymskim nie mogło powstać, gdy świadczenie było niemożliwe do spełnienia. Analiza źródeł oraz literatury przedmiotu doprowadziły do wniosku, że reguła *impossibilium* w powyższym znaczeniu znaleźć mogła zastosowanie jedynie do zobowiązań *ex stipulatione*. W przypadku zobowiązań *ex venditione* doznawała tak licznych wyjątków, że zanegować można byłoby w ogóle jej zastosowanie. Co więcej, nieznanie kontekstu, w jakim Celsus sformułował słynne zdanie, zmuszała ponadto do opierania się przy jego interpretacji na mniej lub bardziej prawdopodobnych hipotezach. Pewne pozostaje jedynie to, że Justynian nadał wypowiedzi Celsusa rangę *regula iuris*, przekazując ją w 50. księdze Digestów.

Sformułowanie zasad dotyczących problematyki niemożliwości, które obowiązywały w BGB 1900 nauka zawdzięcza Savigny'emu oraz Mommsenowi, który, w wydanej

w 1853 r. monografii *Die Unmöglichkeit der Leistung in ihrem Einfluss auf obligatorische Verhältnisse*, jako pierwszy podjął się jej kompleksowego ujęcia. Przyjęta przez Mommsena metoda, polegająca na wyodrębnieniu normatywnej kategorii „niemożliwości prawdziwej” po to, by jej szczególne przypadki podporządkować ze względu na skutki prawne regule *impossibilium* oraz regule *Casus a nullo praestantur*, doprowadziły go do sformułowania kilku wniosków. Tylko początkowa, obiektywna i trwała niemożliwość świadczenia prowadzi do nieważności obligacji (*Impossibilium nulla obligatio est*), podczas gdy początkowa niemożliwość subiektywna nie zwalnia dłużnika z obowiązku spełnienia umownie przyrzeczonego świadczenia. Odmienny wniosek sformułowany został w odniesieniu do niemożliwości następczej, do której reguła *impossibilium*, zgodnie z wyraźnym zastrzeżeniem autora, nie mogła znaleźć zastosowania. Niemożliwość następcza zarówno o charakterze obiektywnym, jak i subiektywnym zwalnia dłużnika ze zobowiązania tylko wtedy, jeśli stało się ono niemożliwe na skutek okoliczności, za które ten nie odpowiadał (*Casus a nullo praestantur*). Także wśród kodyfikatorów BGB 1900 panowała zgodność, że tylko początkowa i obiektywna niemożliwość świadczenia może stać na przeszkodzie powstaniu zobowiązania. Warto dodać, że w trakcie obrad zgłoszony został wniosek o skreślenie § 306 z BGB, który *expressis verbis* stanowił o nieważności umowy, a nie jedynie o zniweczeniu roszczenia o świadczenie niemożliwe do spełnienia. Podkreślano, że reguła *impossibilium*, w odniesieniu do pierwotnego obowiązku jest tak oczywista, że zbędna w kodeksie oraz, że również umowy, w których niemożliwe jest spełnienie świadczenia pierwotnego, mogą rodzić obowiązek odszkodowawczy po stronie dłużnika. Ustawodawca odrzucił powyższy wniosek z uzasadnieniem, że sama reguła *impossibilium* jest w swej istocie słuszna, nie neguje „dyspozytywnego charakteru normy” § 306 i nie stojąc na przeszkodzie potraktowaniu w pewnych okolicznościach umowy o świadczenie niemożliwe jako „przyrzeczenia gwarancyjnego”, powinna znaleźć należne jej miejsce w BGB 1900.

Wraz z upływem lat od czasu wejścia w życie kodeksu, kwestie oczywiste dla ustawodawcy historycznego, stały się, z powodu postępującej nieznajomości materiałów źródłowych i ustawodawczych, coraz mniej przejrzyste. Przyczyniło się to do wywołania zarliwej krytyki wokół regulacji początkowej niemożliwości świadczenia, określanej jako nieudana z dwóch powodów. Po pierwsze, ze względu na pominięcie w BGB 1900 początkowej niemożliwości subiektywnej (tzw. niemożności). Po drugie, ze względu na przewidziany w § 306 BGB 1900 skutek nieważności umowy i ograniczenie w tym przypadku odpowiedzialności dłużnika, jedynie do wysokości interesu zaufania (§ 307 BGB 1900).

W odpowiedzi na tę krytykę, początkowa (obiektywna i subiektywna) niemożliwość wyłączona została do ogólnej koncepcji niemożliwości świadczenia (§ 275 (1) BGB) i w zakresie skutków prawnych oraz charakteru odpowiedzialności, zrównana została z niemożliwością następczą. W wyniku tych zmian, dotychczasowe przepisy (§§ 306-309 BGB 1900) zastąpił § 311a BGB, który stanowi samodzielną podstawę odszkodowawczą z tytułu przeszkody w świadczeniu istniejącej w chwili zawarcia umowy (§ 311a (2) BGB). W odniesieniu do obiektywnej niemożliwości początkowej, nowe rozwiązanie doprowadziło do następującej zmiany: podczas gdy § 306 BGB 1900 przewidywał nieważność umowy, to § 311a (1) mówi *expressis verbis* o jej skuteczności w wypadku, gdy dłużnik zwolniony jest (stosownie do § 275 (1) BGB) z pierwotnego obowiązku świadczenia, a przeszkoda istniała już w chwili zawarcia umowy. Oznacza to, że umowa o świadczenie od początku i „dla każdego” niemożliwe do spełnienia jest ważna i skuteczna, choć ustawa wyłącza w tym przypadku roszczenie o świadczenie pierwotne (na podstawie § 275 (1) BGB) – *Impossibilia nulla obligatio est*. Umowa pozostaje w pełni skuteczna na płaszczyźnie obowiązku odszkodowawczego.

Znowelizowana regulacja, w odniesieniu do pierwotnego obowiązku świadczenia, nie pociągnęła jednak za sobą żadnych istotnych zmian w stosunku do regulacji wcześniej obowiązującej. W obu przypadkach, zgodnie z regułą *impossibilia*, nie wymaga się od dłużnika świadczenia w chwili zawarcia umowy obiektywnie niemożliwego do spełnienia. Paragraf 311a (1) BGB 2002 precyzuje jedynie to, co w drodze wykładni wynikało z § 306 BGB 1900. Mianowicie, że dopuszczalne jest na gruncie prawa skuteczne zawarcie umowy pozbawionej pierwotnych obowiązków umownych, a rodzącej jedynie obowiązek wtórny, w postaci obowiązku odszkodowawczego.

Podstawowy problem regulacji z BGB 2002 polega na ujednoliceniu pod względem skutków prawnych oraz charakteru odpowiedzialności, początkowej i następczej niemożliwości świadczenia. Zgodnie z obowiązującym obecnie prawem, odpowiedzialność z tytułu przeszkód w świadczeniu o charakterze początkowym oparta została na „niewykonaniu skutecznie złożonego przyrzeczenia świadczenia”. Zdarzeniem, za które wierzyciel uzyskuje na podstawie § 311a (2) BGB odszkodowanie w granicach dodatniego interesu umowy jest niewykonanie przyrzeczenia świadczenia, które w chwili zawarcia umowy było obiektywnie niemożliwe. Choć z przepisu tego wynikają takie same skutki prawne, jak (z §§ 280 (1), 283 BGB; § 284 BGB) w przypadku niemożliwości następczej, to obowiązek odszkodowawczy z tytułu przeszkody w świadczeniu o charakterze początkowym jest kategorią odrębną w stosunku do uniwersalnej podstawy odszkodowawczej z tytułu naruszenia obowiązku

umownego (§ 280 (1) BGB). Opiera się on bowiem na samodzielnych przesłankach, które obowiązki dłużnika w stadium przedumownym traktują jako „problematykę błędu oraz braku poinformowania strony o istniejącej w chwili zawarcia umowy przeszkodzie w świadczeniu”. Stanowisku ustawodawcy daje wyraz inne, w stosunku do przeszkód o charakterze następczym, ukształtowanie okoliczności egzoneracyjnych. Dłużnik zostanie zwolniony (zgodnie z § 311a (2) zd. 2 BGB) z odpowiedzialności odszkodowawczej, jeśli udowodni, że w chwili zawarcia umowy o niemożliwości nie wiedział i za swoją niewiedzę nie odpowiada.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że błąd w powyższym rozumowaniu polega na nieprecyzyjnym oddzieleniu przez ustawodawcę problematyki poinformowania strony o istniejącej w chwili zawarcia umowy przeszkodzie w świadczeniu oraz ogólnej odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania. Wierzyciel może bowiem żądać od dłużnika odszkodowania w miejsce świadczenia (*Schadensersatz statt der Leistung*), jeśli ten nie udowodni, że w chwili zawarcia umowy o niemożliwości nie wiedział i nie odpowiada za swoją niewiedzę. Odpowiedzialność w granicach interesu umowy oraz zwolnienie z odpowiedzialności mają zatem różne punkty odniesienia. Podczas gdy przy zwolnieniu z odpowiedzialności chodzi o wykazanie niezawinionego błędu dłużnika, to jego odpowiedzialność wynika z naruszenia pozytywnego interesu w wykonaniu świadczenia. Podnosi się, iż to, że dowód braku winy nie opiera się na dostatecznym dążeniu do spełnienia przyrzeczonego świadczenia, ale na niewiedzy dłużnika o niemożliwości, decyduje o dogmatycznej niespójności znowelizowanej regulacji.

Niemożliwość świadczenia, przed i po reformie niemieckiego kodeksu cywilnego, to całkowicie odmiennie uregulowane instytucje prawne. Koncepcja niemożliwości w BGB 1900, to koncepcja opracowana przez niemieckich pandektystów na podstawie źródeł prawa rzymskiego. Koncepcja niemożliwości w BGB 2002, to koncepcja „nowoczesna”, opracowana w oparciu o modele europejskie, zaczerpnięte z wiedeńskiej Konwencji Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów oraz ze źródeł tzw. *soft law*. Różnica polega na tym, że podczas gdy BGB 1900, w oparciu o pojęcia prawa rzymskiego, instytucje i konstrukcje prawne z niego wyrosłe, stworzył dogmatycznie spójny system prawa, to jego „rekodyfikacja” będąca mozaiką nieprecyzyjnie wpasowanych w ten system konstrukcji prawa prywatnego, ten dogmatyczny porządek zburzyła. Przykład znowelizowanej regulacji instytucji niemożliwości świadczenia w prawie niemieckim potwierdza jedynie przekonanie, że reformy istniejących konstrukcji prawa prywatnego, bez gruntownej znajomości ich korzeni i bez odwoływania się do historycznych źródeł, nie mogą zakończyć się sukcesem. Taka praktyka prowadzi do tworzenia prawa, być może

odpowiadającego potrzebom zmieniających się warunków społecznych, gospodarczych i politycznych, ale jednocześnie prawa nader często dogmatycznie niespójnego i godzącego tym samym w jego podstawowe zasady.

Odpryskiem badań prowadzonych nad monografią habilitacyjną był ponadto artykuł, pt.: *O „nieszczęśliwym nietoperzu” w Landrechcie Pruskim. Darowizna remuneratoryjna*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 98/2016, s. 105-129. W orbicie moich zainteresowań naukowych o mniejszym znaczeniu, znajdują się także **rzymskie prawo publiczne oraz karne, historia nauczania prawa rzymskiego oraz *romanesimo* w rozumieniu R. Orestano**. Wyrazem tych zainteresowań są recenzje następujących opracowań:

- 1) *Maciej Jońca, Prawo rzymskie. Marginalia, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2012, 340 ss.*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 89/2013.
- 2) *Maciej Jońca, Droit romain. Marginalia (Prawo rzymskie. Marginalia)*, [w:] *Revue Historique*, z. 2/2014 (współ. Anna Pikulska-Radomska).
- 3) *Krzysztof Amielińczyk, Antoni Dębiński, Dariusz Słapek [red.] Prawo karne i polityka w państwie rzymskim, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, 232 ss.*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 96/2015.
- 4) *Noctes iurisprudientiae. Scritti di onore di Jan Zabłocki [red. Piotr Niczyporuk, Anna Tarwacka], Wydawnictwo Temida 2, Białystok, 319 ss.*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 101/2016.

W nurcie kompleksowej analizy wybranej problematyki prawa prywatnego, w tym wypadku **XIX-wiecznych koncepcji posiadania**, rozpoczęłam prace nad tłumaczeniem oraz historyczno-prawnym komentarzem dwutomowego dzieła hrabiego Leona Pinińskiego *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs*. W druku (współ. Anna Pikulska-Radomska) znajduje się artykuł wprowadzający do sformułowanej przez tego autora, oryginalnej koncepcji posiadania, rozumianego jako rodzaj gospodarczego związku człowieka z rzeczą (*Leona hr. Pinińskiego Wprowadzenie do teorii posiadania*), który w bieżącym roku ukaże się w czasopiśmie „Z Dziejów Prawa”.

Kończąc omawianie działalności publikacyjnej, wspomnieć należy jeszcze zarzucony już obszar badawczy, jakim jest **europejskie prawo umów oraz ochrona konsumenta**. Jako stypendystka sieci badawczej Komisji Europejskiej (IHP-RTN-00-2; Network co-ordinator: Prof. Gianmaria Ajani) *Uniform Terminology for European Private Law*, opublikowałam

artykuł, pt.: *Kilka uwag na temat konstrukcji legalnych definicji konsumenta w prawie wspólnotowym, niemieckim i polskim*, [w:] *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. 67/2003, s. 63-90 (przed doktoratem). Z innych publikacji, z tego samego okresu, o sprawozdawczym charakterze, chciałabym wymienić następujące: *59. sesja Société de Vischer pour l'histoire des Droits de l'Antiquité*, [w:] *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. LVIII/1/ 2006, s. 337-340; *Szkoła Prawa Niemieckiego*, [w:] *Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego* nr 6 (112)/2008; *Uczony, Mistrz i Przyjaciel*, [w:] *Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego* nr 1 (113)/2009.

2. Inne formy aktywności naukowej oraz działalność naukowo-dydaktyczna i organizacyjna

Za ważny element pracy naukowej oraz działalności naukowo-dydaktycznej uważam organizacyjnie i administracyjnie prowadzony przeze mnie na Wydziale Prawa i Administracji UŁ od 1999 r. program *Deutsches Recht für polnische Studierende – Fachspezifische Fremdsprachenausbildung für Juristen*. Od 2016 r. pełnię także funkcję pełnomocnika Dziekana WPiA UŁ do spraw programu. Projekt, nazywany w skrócie Szkołą Prawa Niemieckiego jest organizowany we współpracy Wydziału Prawa i Administracji UŁ oraz Centrum für Europäisches Privatrecht (CEP) na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wilhelma w Münster (Westfälische Wilhelms-Universität, Münster), a finansowany jest ze środków DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst e.V.) oraz zainteresowanych uczelni. Partnerami projektu są Prof. Dr. Gernot Sydow, MA (pierwotnie, Prof. Dr. Dr. h.c. Reiner Schulze) oraz dr hab. Agnieszka Liszewska, prof. UŁ (Dziekan WPiA UŁ). Celem dwuletniego programu kształcenia studentów i doktorantów WPiA UŁ w języku niemieckim (280 godzin wykładów i ćwiczeń) jest poznanie niemieckiego języka prawniczego, uzyskanie podstawowej znajomości prawa niemieckiego i europejskiego oraz przygotowanie studentów do współpracy z niemieckimi prawnikami oraz przedsiębiorcami, jak również instytucjami europejskimi.

Choć sam program jest w swym założeniu dydaktyczny, to współorganizowane konferencje krajowe i międzynarodowe, w których udział wzięli uczestnicy Szkoły Prawa Niemieckiego, stanowią element badawczy tej działalności. Były to:

- 1) Konferencja międzynarodowa *Kierunki rozwoju prawa cywilnego we Francji, w Niemczech i w Polsce w perspektywie prawa europejskiego* (18.-19.09.2007r.); Wydział Prawa i Administracji UŁ.

- 2) Konferencja ogólnopolska Szkół Prawa Niemieckiego *Europarecht in Deutschland und Polen* (25.-27.03.2011r.); Collegium Polonicum Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą.
- 3) Konferencja ogólnopolska Szkół Prawa Niemieckiego *Europäisierung des Rechts* (23.-25.03.2012r.); Collegium Polonicum Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą.
- 4) Kolokwium międzynarodowe dla doktorantów *Metodologia prawnicza we Francji, Niemczech i Polsce* (19.02.2016r.); Wydział Prawa i Administracji UŁ;
- 5) Konferencja międzynarodowa *Reforma prawa umów we Francji w świetle prawa polskiego, niemieckiego i szwajcarskiego* (16.11.2017r.); Wydział Prawa i Administracji UŁ.

W roku bieżącym planuję zorganizowanie konferencji naukowej z okazji dwudziestolecia łódzkiej Szkoły Prawa Niemieckiego, z udziałem wykładowców (pracowników naukowych Wydziału Prawa Uniwersytetu Wilhelma w Münster) oraz dotychczasowych absolwentów programu.

Z Wydziałem Prawa WWU-Münster związane są także moje stypendia oraz staże naukowo-badawcze (przed doktoratem). Były to:

- 1) European Commission, Research Network (IHP-RTN-00-2) *Uniform Terminology for European Private Law*; Network co-ordinator: Prof. Gianmaria Ajani (09.2001r.-01.2002r.).
- 2) European Commission, *Marie Skłodowska-Curie Actions* (Research Fellowship Programme; 06.2005r.-01.2006r.).
- 3) staż naukowo-badawczy (19.01.-15.02.2008r.); udział w symposium *Effektivität des Rechtsschutzes vor europäischen Gerichten – Anspruch, Wirklichkeit, Reformbedarf* (25.-26.01.2008).

Istotnym elementem mojej działalności badawczej, ograniczonym ze względu na obowiązki związane z organizacją Szkoły Prawa Niemieckiego, pozostaje udział w krajowych (*Prawo rzymskie w europejskiej kulturze prawnej*, Kazimierz Dolny, 03.-04.06.2017r.; Ogólnopolskie Spotkania Romanistów w Warszawie; referat, pt.: *Prawna natura remuneracji za uratowanie życia, Paulus D. 39,5,34,1*, wygłoszony 14.11.2018r.) oraz międzynarodowych konferencjach naukowych, poświęconych prawu rzymskiego (59e Session de la Société Internationale F. de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité; Bochum, 20.-24.09.2005r.).

Od 2008r. jestem także zastępcą Prezesa Stowarzyszenia Polska Romanistyka Prawnicza, a od 2013r. sekretarzem redakcji czasopisma „Studia Prawno-Ekonomiczne”, wydawanego regularnie od 1968r. przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Za działalność naukową oraz organizacyjną zostałam trzykrotnie nagrodzona przez Rektora UŁ:

- 1) Nagrodą indywidualną drugiego stopnia za osiągnięcia organizacyjne (2009r.).
- 2) Nagrodą indywidualną drugiego stopnia za osiągnięcia organizacyjne (2011r.).
- 3) Nagrodą indywidualną trzeciego stopnia za cykl publikacji (2013r.).

W obszarze działalności dydaktycznej chciałabym dodać, że zajęcia prowadzę w pełnym wymiarze godzinowym przewidzianym dla stanowiska adiunkta, w językach polskim (wykłady, ćwiczenia; w latach 2009-2014 także na Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ), niemieckim (*Römisches Recht; Grundzüge des deutschen Rechts*) oraz angielskim (*Roman Law*).

Za element działalności, który pozwalał mi w latach 2005-2013 zachować związek teorii prawa z praktyką, uważam ponadto współpracę z Prof. Dr. Burghardem Piltzem (kancelaria Ahlers&Vogel; Hamburg) w zakresie prac translatorskich związanych z ogólnymi warunkami umów sprzedaży zawieranych w oparciu o wiedeńską Konwencję Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 11.04.1980r.

